P. Mattaar en mr. W. van Arkel[1]

Help het kind in de scheiding

Praktische handvatten om een kind in een scheiding te ondersteunen

EB 2015/24

Ieder jaar krijgen ongeveer 70.000 thuiswonende kinderen te horen dat hun ouders gaan scheiden. Vanaf dat moment belanden ze vaak in een duizelingwekkende achtbaan waar ze liever geen kaartje voor kopen. Kinderen kunnen in aanraking komen met advocaten, hulpverleners, rechters en soms zelfs de Raad voor de kinderbescherming en intussen zijn hun ouders vaak vooral bezig met hun eigen wrok, wraak, verdriet en zorgen. Het resultaat: kinderen van gescheiden ouders doen het volgens wetenschappelijk onderzoek minder goed op school dan kinderen van wie de ouders niet gescheiden zijn.
Voor kinderen is een rechtbank vaak erg indrukwekkend. Velen verkeren in de veronderstelling dat de rechtbank een gebouw is waar criminelen naartoe moeten. En nu zijn het ineens hun ouders die er verwacht worden; sterker nog: zijzelf misschien ook. Helaas gebeuren er in en om de rechtszaal veel zaken die deze spanning bij het kind eerder verergeren dan wegnemen.

1. Brief voor kindverhoor

Het eerste contact met de rechtbank is vaak de brief waarin het kind wordt uitgenodigd voor een kindverhoor. Hoewel de inhoud ervan per rechtbank verschilt, is de toon doorgaans formeel en afstandelijk en bevat de brief uitspraken die voor een kind 'dreigend' over kunnen komen (zie http://villapinedo.nl/brief-kinderverhoor/). Er zijn maar weinig kinderen die dan nog eerlijk hun gevoel en behoefte durven delen. Daarnaast interpreteren veel kinderen de brief zodanig dat zij denken dat er gekozen moet worden tussen papa en mama. En uitgerekend dát is een loyaliteitsconflict dat een kind volledig kan verscheuren.

Er is een snelle winst te behalen in het aanpassen van de uitnodigingsbrief voor kinderen. Villa Pinedo heeft een voorbeeldbrief (op te vragen bij Villa Pinedo) geschreven die door alle rechtbanken als blauwdruk gebruikt kan worden, met begrijpelijke taal en een meer benaderbare uitstraling. Het doel van het gesprek moet voor een kind ook duidelijk zijn: het gaat niet om kiezen tussen de ouders, maar het gaat erom dat het kind een plek in het proces krijgt en serieus genomen wordt.

2. Het kindverhoor

Het grote gebouw, de bodes en de beveiliging kunnen veel indruk maken. Daardoor kan het kind zich klein en alleen voelen als het zich meldt voor verhoor. In een echtscheiding wordt er van alles over het kind besloten. Veel kinderen hebben het gevoel dat hun ouders en professionals geen oog voor ze hebben en dat ze nergens invloed op hebben.
De gesprekken vinden veelal plaats vlak voor de zitting, in een steriel kantoortje, soms door een rechter in toga. Dit kan voor een kind erg imponerend zijn en ongelijkwaardig aanvoelen. Buiten wachten vaak de ouders, die, zo weet het kind, later toch te horen krijgen wat het kind allemaal heeft gezegd. Want de rechter kan vaak niet beloven dat hij bepaalde informatie weglaat. Zo levert het kind munitie in een strijd waar het nooit voor heeft gekozen. Voor een kind is dit een onmogelijke positie. De rechter en het onpersoonlijke kamertje dwingen zoveel respect af dat het kindverhoor voor een kind ook écht als een verhoor voelt.

Ook hier hoeft een omslag weinig extra tijd of moeite te kosten. Idealiter zou het kindgesprek – een prettiger term dan verhoor – plaats kunnen vinden op een neutrale en veilige plaats, zoals de school van het kind. Maar wanneer dat niet mogelijk is, is een speciaal daarvoor ingerichte kamer in het gerechtsgebouw al een enorme winst. Te denken valt dan aan een gemoedelijker inrichting, knusser meubilair en wat tekenmateriaal dat het ijs kan breken. Wanneer het gesprek zonder toga plaatsvindt en met één persoon, wordt het informeler. Ook verloopt het gesprek voor het kind veel prettiger wanneer de ondervragende partij is getraind in het toepassen van de juiste gesprekstechniek bij kinderen. Desnoods kan het kindgesprek worden uitbesteed aan een daarop toegeruste (externe) instantie.

Wanneer een kind iets werkelijk onder vier ogen wil vertellen, dan kan de rechter ervoor kiezen dat vertrouwen voor te laten gaan (met uitzondering van de gevallen waarin de professional een wettelijke meldplicht heeft: iets dat ook aan het kind verteld moet worden). Wel is het handig om dan uit te leggen dat wanneer het kind graag wil dat er iets verandert, de rechter dat zal moeten kunnen onderbouwen bij de ouders.
In alle gevallen verdient het aanbeveling om de zitting niet direct te laten aansluiten op het kindgesprek, maar er een periode tussen te laten vallen. Dat geeft het kind minder het gevoel dat hij de beslissing moet nemen of op zijn minst veroorzaakt. Er zijn verhalen bekend van kinderen die onverwacht hun ouders op de gang in de rechtbank tegenkwamen en daar erg van schrokken.

1 Phyleen Mattaar heeft gescheiden ouders en is hoofdtrainer bij Villa Pinedo, waar jonge ervaringsdeskundigen scheidingsprofessionals trainen. Mr. Wampie van Arkel is lid van de vFAS, overlegscheidingsadvocaat en bestuurslid van de Vereniging van Collaborative Professionals. Ook is zij Stiefplancoach.

3. Rechtszitting

De scheidende ouders kunnen soms elkaars bloed wel drinken. In plaats van Lies en Piet noemen ze elkaar tijdens de zitting 'mevrouw Jansen' en 'meneer De Vries' en in correspondentie noemen ze elkaar zelfs 'de tegenpartij'. Het kind beseft dat hun ruzie zó erg is, dat ze andere mensen nodig hebben om met ze mee te vechten. Dat kan voor een machteloos en onveilig gevoel zorgen. Op wie kan het kind nog vertrouwen als beide ouders zo worden gediskwalificeerd?

Rechters hebben de mogelijkheid om ouders in dezen wakker te schudden en op hun verantwoordelijkheid aan te spreken. Er is een geval bekend van een rechter die er in de zitting op staat dat de ouders elkaar tutoyeren, zoals ze altijd hebben gedaan tijdens hun huwelijk. Ook zijn er rechters die voorafgaand aan de zitting de brief van Villa Pinedo aan scheidende ouders uitdelen en pas beginnen zodra iedereen deze heeft gelezen. Daarnaast is er een geval bekend waar een rechter tijdens een zitting lege stoelen neerzet tussen hem en de partijen, welke symbool staan voor de kinderen waarover het tijdens die zitting ook gaat. Zo kunnen ook rechters een belangrijke rol spelen in het wakker schudden van ouders en de focus terugbrengen naar hun gezamenlijk belang: het kind.
Ze weten strijdende ouders zo vaak alsnog terug te brengen in onderhandeling of mediation. Dat kan voor een kind van onschatbare waarde zijn. Lukt dat niet, dan is het aanwijzen van een bijzondere curator een goed redmiddel om de belangen van het kind in acht te nemen. Het zou interessant zijn om deze vaker in te zetten, zoals ook de Kinderombudsman betoogt.

4. Advocaat

Kinderen hebben zelden rechtstreeks contact met de advocaat. Maar indirect wordt de stem van de jurist gevreesd en gehoord. Ze krijgen met grote regelmaat een woedend 'ik heb weer een brief van de advocaat van je vader/moeder gehad' te horen. Zelfs al zien ze de pleitbezorger in kwestie nooit: het woord 'advocaat' staat voor veel kinderen synoniem voor 'onrust in de tent'. Een brief van een advocaat zorgt er immers voor dat hun ouders over hun toeren raken. Wat de zaak vaak vele malen erger kan maken is het feit dat veel kinderen in een vechtscheiding processtukken te lezen krijgen. Het taalgebruik daarin liegt er doorgaans niet om en er worden soms geen middelen geschuwd om de andere ouder zwart te maken. Voor een kind is het verwarrend en ontzettend verdrietig om deze dingen over zijn of haar ouders te lezen.

Soms denkt de advocaat dat hij weinig keuze heeft: de ouder is immers zijn cliënt en niet diens kind. Veel advocaten staan er ook niet bij stil dat ouders de processtukken soms aan hun kinderen laten lezen. Goed is om dat te bespreken en de cliënt te adviseren dat vooral niet te doen. Het is te belastend voor een kind. De advocaat kan schade beperken door processtukken en brieven feitelijk en respectvol te houden. Ook kunnen advocaten de verantwoordelijkheid nemen om ouders te wijzen op de schade die ze hun kinderen kunnen berokkenen bij acties om 'het onderste uit de kan te halen'.
De advocaat heeft zich weliswaar te houden aan de Gedragsregels 1992, die voorschrijven dat 'het belang van de cliënt, niet enig eigen belang van de advocaat, bepalend is voor de wijze waarop de advocaat zijn zaken dient te behandelen'. Daar tegenover staat art. 3 van het Verdrag inzake de rechten van het kind, dat luidt:

> "Het belang van het kind moet voorop staan bij alle maatregelen die kinderen aangaan."

De advocaat houdt altijd een eigen verantwoordelijkheid en hoeft geen handelingen te verrichten waar hij of zij niet achter staat (art. 9 Gedragsregels 1992). Om die reden is het verdedigbaar en aan te moedigen dat de advocaat zijn of haar gedrag aanpast en niet aan de eisen van de ouder tegemoetkomt wanneer deze het belang van het kind te veel schaden. Mochten de ouders hierin niet bijgestuurd kunnen worden, dan kan de advocaat bovendien aansturen op een onafhankelijke derde die de belangen van het kind behartigt, zoals een deskundige, bijvoorbeeld een orthopedagoog. Verder kan een advocaat – vaker dan nu het geval is – vragen om de inzet van een bijzondere curator.

Een advocaat, mits tevens mediator en/of lid van de Vereniging van Collaborative Professionals heeft echter ook de keuze om scheidingszaken waar kinderen bij betrokken zijn, louter af te wikkelen als mediationtraject of overlegscheiding (collaborative divorce): een vorm die vooral geschikt is wanneer mediation niet volstaat doordat er te veel verschil tussen partijen is op het gebied van kennis, macht of emotie of er complexe financiële belangen zijn (zie ook www.overlegscheiden.com). In een overlegscheiding hebben beide expartners een eigen gespecialiseerde en getrainde advocaat die voor hun belangen zorgt, maar waarin een gang naar de rechtbank wordt uitgesloten. Met behulp van een coach die de emoties kanaliseert en een eveneens gespecialiseerde en getrainde financial die alle oplossingen voor beide partijen doorrekent, worden bijeenkomsten gehouden waarin de toekomst van de ouders én de kinderen wordt besproken. De coach spreekt sowieso met de kinderen, maar hiervoor kan ook een kindercoach worden ingezet. In ieder geval is er in dat traject verzekerd dat er naar de kinderen wordt geluisterd en dat dat op een veilige manier aan de ouders wordt teruggekoppeld. Als meer advocaten deze manier van werken omarmen, zullen er minder vechtscheidingen zijn. Immers, partijen hebben daar wel een advocaat voor nodig die daarin meegaat.

5. Mediator

Wanneer ouders een mediator in de arm nemen, hebben ze vaak een andere insteek dan ouders die een eenzijdige procedure beginnen. Toch ligt ook hier het gevaar op de loer dat er niet naar de kinderen wordt geluisterd. Zo geven niet

alle ouders toestemming voor een kindgesprek, of is daarvan sowieso geen sprake, bijvoorbeeld omdat de mediator zich vooral richt op het financiële aspect van de scheiding. Ook zijn er veel mediators die zich niet toegerust voelen voor een gesprek met het kind. Hoewel de ouders in een geslaagd mediationtraject een stuk vreedzamer uit elkaar gaan, wordt zonder kindgesprek ook hier familiegeschiedenis geschreven zonder dat de kinderen meeschrijven. Kinderen zijn vaak loyaal aan hun ouders en willen ze in deze moeilijke periode niet teleurstellen, sterker nog: kinderen zijn in deze periode vrijwel alleen maar bezig met het geluk van hun ouders. Juist daarom is het van belang dat ze gehoord en gezien worden, zelfs al lijken ze geen vastomlijnde mening te hebben over het te volgen traject.

Een (advocaat-)mediator kan naar het kind luisteren en de bevindingen van het kind op een veilige manier terugkoppelen aan de ouders. Tevens heeft ook hier de mediator de keuze om trajecten slechts aan te gaan op de eigen voorwaarden, zoals de eis dat er met het kind mag worden gesproken. Wanneer de mediator zelf niet gespecialiseerd is in het spreken met kinderen, kan hiervoor een externe specialist worden ingezet of een training van bijvoorbeeld Villa Pinedo worden gevolgd.

6. Bijzondere curator

Iemand die bij uitstek voor de belangen van het kind kan opkomen is de bijzondere curator. Die zou veel vaker aangesteld mogen worden om de rechter te adviseren over de beste oplossing van het kind. Bijzondere curatoren moeten een opleiding hebben gevolgd om als zodanig te worden aangesteld: voor het kindgesprek zijn ze zeker gekwalificeerd. Maar ook hier is tijd soms een probleem: het kind heeft doorgaans slechts één gesprek en heeft in deze fase soms veel meer aandacht en begeleiding nodig dan de bijzondere curator kan bieden.

Daarom kan er in het gesprek gevraagd worden naar de mogelijkheden van het kind om die aandacht elders in zijn/haar netwerk te vinden en het kind te stimuleren deze aandacht ook te zoeken. Is er een buurvrouw waarmee het kan praten? Een huisarts? Een leerkracht? Wanneer de indruk ontstaat dat het kind niet voldoende mogelijkheden heeft in het eigen netwerk, kan een andere vorm van begeleiding, zoals een KIES-traject voor het kind, worden geadviseerd (zie ook www.kiesvoorhetkind.nl). De rechter kan dit advies opnemen in de beschikking.

7. Tot besluit

Wij beseffen dat veel professionals al oog hebben voor de belangen van het kind en dat tijd en geld vaak de bottleneck zijn. Een selecte groep professionals heeft uit zichzelf de omslag gemaakt naar een kindvriendelijker benadering en de auteurs moedigen hen en hun collega's dan ook aan om elkaar hierin te versterken en best practices met elkaar te delen.